

L'ALGUER, UN POBLE CATALÀ D'ITÀLIA

L'Alguer, que era el punt equidistant entre els grans centres polítics de la Corona catalano-aragonesa, resta en la perifèria més extrema des que començà el període hispànic de la nostra història. Avui diverses minories intel·lectuals treballen per la recuperació de la pròpia identitat. I totes n'han parlat amb EL TEMPS.

Ll'Alguer de lluny encara sembla una ciutat antiga, malgrat el creixement demogràfic i turístic. Venint per mar, o per carretera des de l'aeroport, presenta un aspecte molt equilibrat, d'expansió horitzontal. Les formes agullades dels dos vells campanars –de la Seu, el més imponent, i el més humil de Sant Francesc– es destaquen sobre la massa construïda, disposada al voltant d'un arc ampli de mar plana i lluminosa. És sens dubte un lloc amable i grandios per a fer-hi cap, admirat i ple d'esperances. El viatger només pot, a la vista d'això, sentir-se content d'haver triat aquest punt d'arribada.

Podríem sospitar que aquesta excel·lent primera impressió és enganyosa. Una guia turística m'avisa que hi ha una "perifèria, fruit de la caòtica i desordenada política urbanística de la postguerra, anònima i incolora, com el de tota ciutat 'que es respecte'" i que els "serveis públics i d'interès col·lectiu són al límit de la mitjana meridional". Ja ho veurem. De moment no pense rectificar. Al lloc d'on vinc el turista no sol ser informat amb tanta sinceritat, ni tampoc no troba un respecte urbanístic tan gran, almenys pel que fa al litoral.

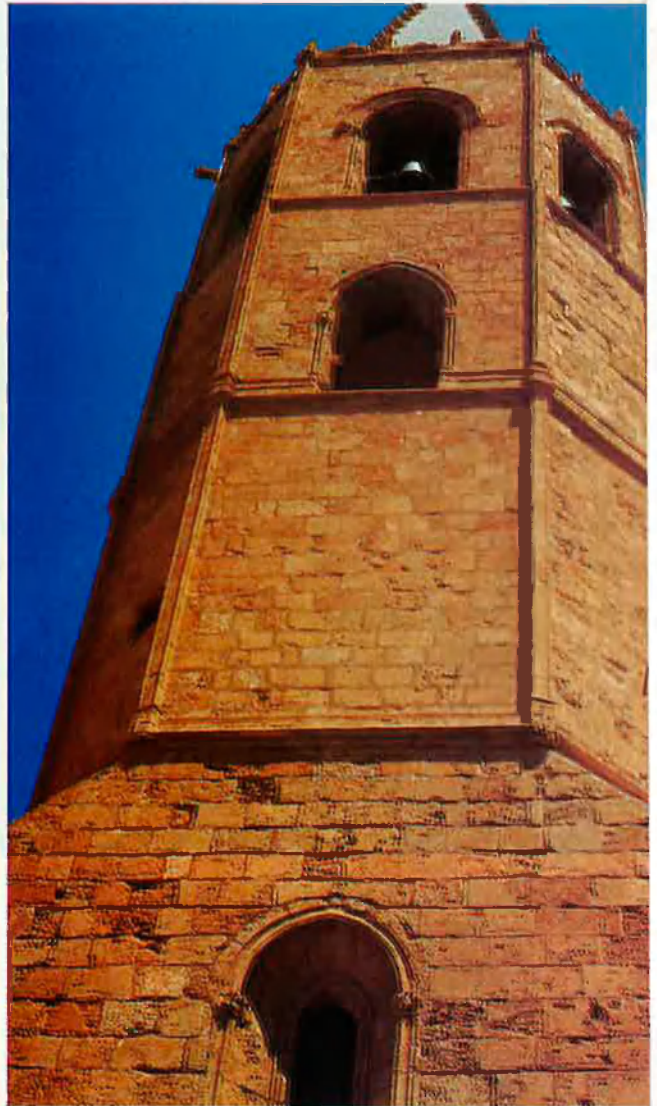
El centre històric de l'Alguer no té una gran disposició hotelera. De fet compta amb un sol establiment obert, l'hotel San Francesco, dit així perquè realment ocupa l'antic edifici o solar dels franciscans. Supose que he tingut molta sort de trobar-hi habitació. És modest i silenciós, es diria que informat per l'esperit dels antics frares. I ho és molt més que no em pensava de primer moment. L'endemà matí d'arribar, m'indiquen que he de prendre la col·lació al cap d'un passadís estret, que fa colze i finalment s'aboca a una porta que dona a una galeria: un seguit d'arquets semicirculars molt senzills, que és l'estatge superior del claustre medieval, molt ben conservat. Les tauletes i cadires del bar s'arramben a les parets de dues ales del claustre de dalt, i alguns estadants hi prenen el ca-

puccino en silenci. Al claustre baix, d'arcs i columnes de pedra més noble, un frare impassible agrana el terra, il·lustrós i fresc. Més amunt les oronelles fan acrobàcies al voltant del campanaret. No es pot demanar més. Mentre em prenc el meu *capuccino*, observe una planteta que creix en un test. En alguna guia he llegit que a l'Alguer es treballa la jardineria a partir de la flora autòctona. Aquesta que tinc a la vora és sens dubte, per a mi, una flor de marge que, en les serres d'Alcoi, anomenen sabateta de la Mare de Déu.

Confirmada, doncs, la inicial impressió satisfactòria, comence l'exploració de l'entorn. M'informe que, al claustre de baix, només

"Em prenc el 'capuccino' i observe una planteta; he llegit que aquí es treballa la jardineria amb flora autòctona."

s'hi pot accedir des del carrer, passant per l'església. A la façana de l'hotel, ben visible, hi ha l'antiga porta del convent, ara aparellada. L'arc, fent un ample ventall de dovelles molt primes, té el mateix estil radial de les portalades dels palaus gòtics de València i de tota l'àrea catalana. Aquest vestigi venerable i amistos no és l'únic a recordar-me que a l'Alguer un catalanoparlant es troba a casa. Dins l'església, molt prop de la porta, hi trobe una urna funerària amb les quatre barres esculpides. A la part de baix hi ha una inscripció impossible de llegir per a un aficionat, "*una epigrafe in caratteri gotici, di difficile interpretazione*" que diu la guia, a la venda en les dependències culturals del temple. L'espai arquitectònic

Dalt, la Seu. El seu campanar és el més imponent i destaca sobre les cases del port (baix).

MARIELLA CARBONI

Dalt, vista de l'Alguer amb una vela llatina en primer pla (Foto: Rafa Gil). A l'esquerra dalt, làpida amb l'escut de Barcelona i la llegenda "(sepu)ltura de la nació ca(talana)"; baix, sarcòfag amb les quatre barres.

MARIELLA CARBONI

és de dimensions modestes, de formes finament treballades, molt agradós. Els ulls s'hi acostumen fàcilment a l'ombra. En un costat de la nau central penja una imatge de Jesús lligat a la columna i brutalment apallisat, de gust dubtós.

Més endins de l'església, en un racó imprecís, hi ha una altra inscripció, sobre una làpida fosca i escantellada, amb l'escut de Barcelona, que deixa endevinar una lectura inquietant —al marge de la intenció primera dels autors— i que la guia manual confirma: "(sepu)ltura de la magnífica nació ca(talana)".

Els turistes, almenys avui, no són matiners, i trobe els carrers buits. El sol encara es comporta benignament i és una hora excel·lent per a anar a fer la volta de la muralla. El vent a males penes arrixa la mar i l'aigua just si ve a llepar els fonaments dels murs, que encara ceneixen tota la ciutat vella per la banda de mar. Observant les fortificacions hi ha

manera d'imaginar la història d'aquest racó de món, que un dia devia ser estratègicament important. La muralla ha tingut una llarga vigència i ha estat refeta successivament. L'estil més esvelt que devia tenir en l'època medieval ha desaparegut del tot; hi ha en canvi torres cilíndriques i bastions poligonals, d'arquitectura massissa i sovint rabassuda, pensats per enfrontar-se a una artilleria sempre més potent. La nostra presència ací —tot passant m'arriben frases dites en català per vells que conversen prenent l'aire i el sol d'esquena a mar— hi va deixar una penetració molt profunda. L'Alguer era el centre geogràfic de la Corona catalano-aragonesa, en una mar que era camí i no frontera, un punt exactament equidistant dels grans centres polítics de la Confederació: València, Mallorca, Tortosa, Barcelona, Perpinyà, Sicília, Nàpols. I l'escala hi devia ser obligada. Supose que el nostre va ser el darrer gran estat

Passejada turística

El turisme a l'Alguer va rebre un gran impuls durant els anys 40. Diuen que els pilots de l'aviació aliada que solien atacar l'illa, i també els oficials i soldats italians que la defensaven, acabada la guerra van voler admirar sense presses ni perills la geografia que havien entrevist mentre s'ocupaven en les obligacions militars. Recuperada la condició de ciutadans sedentaris, tornaren pacíficament als llocs de combat o de tedi, en un viatge no exempt d'emoció, supose que animats per l'èpic plaer de sobreviure.

Aquells primers curiosos devien popularitzar Sardenya en els llocs d'origen, i amb fonament: els paisatges de l'illa són francament admirables. Cinquanta anys després, l'economia de vacances ha crescut i s'ha desenvolupat molt a l'Alguer. Com les platges i les discoteques, els carrers de la ciutat vella són el domini dels turistes: estrets i profunds, molt apropiats per a passejar-hi a l'estiu. Les façanes són altes, amb carreus de pedra tosca, molt ben tallats, que apareixen rossos i nets, revaloritzats, allà on la iniciativa municipal i comercial ha arrencat la crosta grisa de barri vell i degradat. Teulades i interiors de les cases s'han esfondrat o enderrocat, però les façanes, de factura sòlida, s'han reutilitzat sempre. S'hi han aparedat portes i finestres i se n'han foradades de noves, contínuament. El resultat és, ara mateix, un inacabable laberint de murs amb vestigis de cinc o sis-cents anys de gustos i possibilitats econòmiques molt diversos, que finalment ha esdevingut barri comercial. Els carrers, doncs, són una mica comprimits d'història i de turistes, no aptes al trànsit rodat. Se'n podria fer una classificació elemental: n'hi ha de botigues, amb una presència humana més espessa; i sense botigues, molt menys poblats.

Passejar anònimament, entre desconeguts, per aquests carrers pot ser molt agradable, aturant-se als aparadors del corall. Perquè, a més dels establiments

Aparador d'una botiga d'objectes de corall. Tot i que el corall ha servit de matèria prima per a l'artesanía tradicional, aquest material prové avui en gran part del Pacífic.

dedicats als *souvenirs* més tòpics, com ara postals, figuretes i altres endergues, el petit comerç alguerès presenta aquesta especialitat: el sector del corall, de bon tros majoritari sobre la resta. Les botigues del ram, abundantíssimes, presenten als aparadors una variada fantasia de corall en enfilalls de boletes, en ram o esculpit, que sorprèn la curiositat dels passants. Es tracta d'una artesanía tradicional, basada en la pesca del corall que es practica des de temps molt antics per aquestes mars; encara que —em diuen persones probablement ben informades— la primera matèria no és ja en gran part autòctona. La vella Mediterrània s'esgota, i cal importar-ne del Pacífic.

Una singularitat de les botigues alguereses, que les fa ben dignes d'admirar, és la mateixa botiga, com a construcció. El local és, invariablement, un espai adaptat a l'ús comercial, original de les velles cases, amb sostre baix, de volta, semblant a un celler, i tot de bona pedra picada, d'un cert caràcter massís i indestructible.

Quan un hom ja ha vist prou botigues i ha fet les compres, pot fer cap a una terrassa, per exemple, a l'aire lliure i demanar un refresc. Si té un paladar inclinat a les experiències antropològiques, hi ha dues begudes anisades d'herbes típiques sardes, fàcils de trobar en qualsevol establiment: el *mirto*, que és més suau, i el *filuferru*, que té reputació de perillós. Molt de compte —diuen—, si fas

amistats a l'interior de l'illa i te n'ofereixen d'aquell que es fan ells, en destil·leries casolanes, al marge dels procediments industrials i de tot control sanitari. Sembla que pot produir desvaris molt greus, fins i tot en persones experimentades en la beguda. El nom de *filuferru* popularment s'explica perquè en un temps l'obtenció d'aquest licor havia estat rigorosament prohibida per les autoritats, i els qui en volien tenir no el podien guardar a casa, sinó que, astuciosament, feien un clot enmig del camp i, després de col-

gar-lo, assenyalaven aquell lloc secret precisament amb un filferro. La paraula *filuferru* com a nom d'un licor funciona perfectament, emperò, sense cap justificació mítica, és poderosa i suggerent, fa pensar en un líquid de sabor penetrant i metàl·lic, embolcalla la beguda d'un prestigi maligne, d'un atractiu cert per a aquells qui hi cerquen un mitjà d'autoagressió. El visitant de bons costums, si sent la temptació del tipisme, farà bé d'acostar-se al *filuferru* amb una certa prudència.

Van passant els dies i un hom es fa la il·lusió que comença a penetrar el caràcter de l'illa. Per a un catalanoparlant això és més fàcil: sovint un cambrer o botiguer o taxista indígena pot sentir per ell un interès no professional, potser li demanarà d'on ve, i començarà una conversa. Uns dies després disposarà d'un modest cabal d'informacions i coneixences que li permetran de trobar-s'hi menys foraster. Així, per exemple, un cambrer natural del lloc l'assabentarà que la desgana que el pren assegut a la terrassa del bar és exactament la "llua", que es diu en alguerès: una cosa diferent de la pura mandra, perquè és un suau deixeu-me estar sense consciència de culpabilitat, molt semblant a la "gossera" valenciana, quan no hi ha obligacions a la vista. És una forma còmoda i accessible de la felicitat que molts de nosaltres ja només sabem sentir lluny de casa. V. G.

VÍCTOR GÓMEZ

Dalt, bugaderia catalanista. Baix, el Trenino catalano, un trenet de juguina dedicat al transport de turistes que circula pels carrerons de la ciutat vella a pas de bou.

mediterrani; el Tirant, la darrera gran narració èpica mediterrània. Tot això es va acabar. Quan vam ingressar en el període hispànic de la nostra història, l'Alguer es va veure desplaçat a la perifèria més extrema, i va perdre tot sentit polític. Dins el conjunt català vull dir, òbviament.

L'oblit i l'aïllament van arribar al punt que, al segle passat, Catalunya va descobrir l'Alguer. De fet, va ser més aviat al revés: la iniciativa es va prendre des de Sardenya. Va ser el senyor Ignazio Pillito, arxiver de Càller, qui va declarar l'existència d'una ciutat catalanoparlant a l'illa enviant uns poemes seus als Jocs Florals del 1864 i, després, informació diversa que li van demanar per correspondència els encuriosits membres del jurat. Seguint aquesta pista, el senyor Eduard Toda,

aprofitant la seua destinació de diplomàtic a l'illa, va visitar l'Alguer i va publicar, l'any 1888, el llibre *Un poble català d'Itàlia. L'Alguer*, tradicionalment considerat l'acta del descobriment.

Avui la catalanitat de la ciutat és un fet indiscutit i conegut, potser també trivialitzat. En un pla estrictament turístic, per referir-nos a un estat d'opinió multitudinari, per exemple la revista *Bell'Italia*, en el número de juny-juliol 96, diu de l'Alguer que és una ciutat "legata alla Sardegna ma in qualche modo lontana nelle tradizioni e nella cultura. In quelle radici catalane rivendicate ancora oggi con orgoglio dai suoi abitanti".

La revista 'Bell'Italia' (juny-juliol 96), diu de l'Alguer: "In quelle radici catalane rivendicate ancora oggi con orgoglio dai suoi abitanti."

Una guia de quiosc que faig servir diu encara això: "Nel 1728 contava appena 4.583 abitanti, tutti parlanti l'alguerese, un curioso dialetto risultato della plurisecolare convivenza di catalano, sardo e castigliano, con influenze liguri, campane e provenzali". Diré finalment que, pels carrerons de la ciutat vella, cada dia circula a pas de bou el Trenino catalano, que és un trenet de juguina dedicat al transport i il·lustració de turistes, en una mena de creuers comentats en altaveu destinats a gent de molt bona voluntat.

Pel que fa a la vigència actual del català com a llengua parlada a l'Alguer, és més difícil de fer-se'n una idea exacta. La llengua ambiental és l'italià. El català se sent poc pels carrers, i sempre a gent d'edat. La massa turística és de procedència italiana. Les successi-

ves onades d'immigrants que s'han produït des dels anys 30 fins avui s'han originat des de l'interior de l'illa, i també des de la península. L'escolarització i els mitjans de comunicació necessàriament havien de trencar el delicat equilibri d'una comunitat lingüística tan petita i tan indefensa. Els càlculs més optimistes consideren que a la ciutat no hi ha més de 20.000 habitants que parlen o siguin capaços de parlar l'alguerès, d'un total de més de 40.000. Uns residents molt amables que m'hi faciliten la visita em diuen, acabat d'arribar, que s'hi pot parlar català "si es troba la persona justa". La meua experiència personal, incapaç com sóc d'expressar-me en un italià penós sabent que en català m'entenen, és que si t'adrees en català a qualsevol, com a client o com a vianant despistat, tens moltes probabilitats que et responguen en alguerès. La llengua catalana hi té una existència subterrània per a un foraster, però ben real.

I no tot és inèrcia històrica en la menor o major vitalitat de la cultura algueresa de tradició catalana. Diverses minories intel·lectuals s'hi plantegen un activisme -polític o cultural- tendent a la supervivència i recuperació de la pròpia identitat. Això és un fet. Des del govern municipal presidit pel senyor Carles Sechi fins a la dinàmica secció algueresa d'Omnium Cultural; des del sector agrupat al voltant de l'Escola d'Alguerès Pascual Scanu, dedicada a l'ensenyament del català als adults, fins al Centre de Recursos Pedagògics Maria Montessori, que malda per introduir el català a l'escola; des de les diverses iniciatives de l'Obra Cultural -de l'Alguer, independent de Mallorca-, des de l'Associació per la Salvaguarda del Patrimoni o des de l'Ateneu Alguerès fins a la *Revista de l'Alguer*, dirigida per Rafael Caria, que és una publicació erudita feta pensant alhora en l'Alguer i en el conjunt de la cultura catalana, hi ha un espai on s'expressa i actua públicament la voluntat de supervivència col·lectiva.

Víctor Gómez